

УДК 351:37

Н.М. Ковальська

НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Розглянуто основні підходи до визначення неперервної освіти. Вивчено підходи до побудови системи неперервної освіти. Схарактеризовано сутність неперервної професійної освіти.

Ключові слова: професійна освіта, неперервна освіта, неперервна професійна освіта.

Kovalskaya N.M. Continuous professional education: theoretical aspects.

Annotation. The main approaches to the definition of "continuous education". Studied approaches to building a system of continuous education. Characterize the nature of continuous professional education.

Key words: vocational education, continuous education, continuous professional education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес формування конкурентно-спроможної економіки будь-якої країни потребує постійного удосконалення професійної особистості кожної людини. Цей процес – нескінченний і триває протягом усього життя. На кожному з життєвих етапів трансформація супроводжується новим змістом, новими організаційно-педагогічними формами, зумовлюється різними потребами та перебуває під впливом різних аспектів життєдіяльності людини. На такому сприятливому ґрунті неперервна професійна освіта набуває актуальності та потребує певних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням реформування освіти та певним аспектам неперервності професійної освіти приділяли увагу Л. Гаєвська, Л. Жабенко, В. Луговий, Т. Лукіна, Ю. Молчанова, В. Остапчук, О. Поважний, Н. Протасова, Н. Синицина, Ж. Таланова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне дослідженням науковців, слід зазначити, що для подальшого розгляду неперервної професійної освіти в площині підготовки фахівців сфери соціально-побутових послуг, теоретичні напрацювання потребують узагальнення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – узагальнити теоретичні напрацювання щодо основних положень неперервної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Центральне місце в процесі відтворення суспільства П. Бурдьє надає згідно з соціокультурним підходом освіті, яка формує «капітал», виражений у трьох формах (економічний, культурний, соціальний). Саме до культурного капіталу він відносить: освіту (загальну, професійну, спеціальну), відповідний диплом і культурний рівень індивіда (отриманий у спадок від сім'ї та засвоєний в процесі соціалізації). Автор розглядає освіту як особливого роду ринок, поле, яке орієнтує особистість на власне відтворення, а також на відтворення домінуючої моделі культури. Людина, – пише П. Бурдьє, – протягом життя найчастіше існує в різних соціальних сферах, отримуючи відповідний досвід (габітус) з формуванням стереотипів поведінки і мислення. Відповідно протягом свого життя індивід може свідомо впливати на той габітус і саме ним формувати структуру суспільства [2]. У цьому контексті неперервна освіта набуває особливого значення.

Для визначення поняття неперервної освіти використовується низка термінів. У сучасній літературі можна зустріти такі сполуки: *освіта дорослих* (adult education); *продовжена освіта* (continuing education); *подальша освіта* (further education); *відновлювана освіта* (recurrent education) – як освіта протягом усього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; *перманентна освіта* (permanent education); *освіта протягом життя* (lifelong education); *навчання протягом життя* (lifelong learning). У кожному з цих термінів зроблено акцент на певному аспекті явища, але загальною є ідея довічної незавершеності освіти для дорослої людини [7].

Загалом до 1965 р. єдиного трактування термінологічної словосполуки *неперервна освіта* не існувало. Існували два основні погляди на зміст неперервної освіти: в одному разі розумілася участь у різноманітних післядипломних формах навчання, пов'язаних із поглибленням, розширенням, відновленням та актуалізацією професійної кваліфікації; згідно з

іншим поглядом відбувалося ототожнення неперервної освіти із загальною та професійною освітою дорослих.

Слід принагідно зазначити, що спочатку неперервна освіта була націлена на вирішення цілком практичного завдання – досягти більш ефективної участі фахівця у виробництві – і розглядалася як освіта лише для дорослих, тобто навчання, донавчання та професійне самовдосконалення, яке реалізується через різноманітні курси, післядипломну освіту та інші форми навчання, спрямовані на оновлення, розширення та актуалізацію професійної організації. Недоліком цього підходу була недооцінка потреби розвитку особистості, саме тому неперервна освіта стала розглядатися як органічне поєднання загальної та професійної освіти для отримання кваліфікації не лише як засіб пристосування до професії, а й «фундамент» успішної адаптації до змін у суспільстві, які постійно відбуваються в ринковій економіці країни за рахунок рухливості її кон'юнктури.

У цьому аспекті теоретико-методологічне та прикладне значення для розкриття сутнісних і змістовних характеристик неперервної освіти має досвід інших країн. Показово, що концептуальні засади базуються:

– у США – на необхідності розвитку навичок критичного мислення, яким можливо навчитися впродовж занять у школі й університеті, а потім успішно використовувати впродовж всього життя в різних ситуаціях;

– у Китаї – на перетворенні системи неперервної освіти в основну, обов'язкову за рахунок більш гнучкої навчальної орієнтації, більшої лібералізації системи освіти;

– у Німеччині – пропонують запроваджувати в життя гасло «Вчитися впродовж всього життя. Вчитися, щоб бути» [3, с.10].

Поняття неперервної освіти багатомірне і є інтегральним елементом життя людини, коли поєднуються базове, додаткове навчання та самоосвіта. Вона повинна забезпечити всебічний розвиток особистості, збагачення її творчого потенціалу і можливостей, реалізацію здібностей, набуття компетенції, удосконалення отриманих знань, вмінь, навичок. За одним з визначень «неперервна професійна освіта – відносно особистісна самостійна система, функцією якої є активна і самостійна діяльність за власним бажанням людини, спрямована на розширення професійних знань, на задоволення своїх професійних потреб та інтересів на підвищення професійної майстерності» [3, с.10].

У цьому разі поняття «неперервна освіта» можна розглядати в контексті:

– особистості, яка удосконалює свою професійну кваліфікацію, своє професійне; піднімається поступово сходами та рівнями освіти; за необхідності здійснюючи освітні маневри (наприклад, змінюючи спеціальність) на різних етапах життєвого шляху, виходячи з особистісних потреб та можливостей, а також соціально-економічних умов в суспільстві);

– освітніх процесів / програм, які характеризують перехід людини від одного життєвого етапу до іншого та включення особистості в освітній процес на всіх стадіях її розвитку;

– організаційної структури освіти на тлі соціального інституту, навчальних установ та їх взаємозв'язку, створення середовища освітніх послуг, здатних задовольнити всі освітні потреби суспільства та окремої особистості.

Можна погодитись з думкою, що «нові підходи до поняття освіти як неперервного процесу впродовж всього життя людини спрямовані на нейтралізацію, усунення таких суперечностей», які існують у нашому суспільстві між:

– стандартністю, уніфікованістю змісту освіти та специфічними завданнями професійної підготовки;

– тенденцією до інтеграції наукового знання та екстенсивним зростанням кількості навчальних предметів у різних формах навчання;

– потребами в спеціалістах з творчим ставленням до професійної діяльності, індивідуальними здібностями й уніфікованістю змісту освіти;

– необхідністю значного підвищення інтелектуального потенціалу суспільства та падінням престижу освіти і професійної компетенції;

– обсягом і змістом наукової інформації, яка постійно розширяється, та недостатньою гнучкістю навчальних програм;

– специфікою форм освіти і централізованою системою управління;

– уніфікованістю програм і принципами індивідуалізації, диференціації, згідно з якими слід урахувати різницю в інтелектуальній, емоційній, когнітивній сферах, у психічному розвитку, мотивах і потребах особистості [5, с.8-9].

Узагальнення наведених вище визначень доводить необхідність активної державної освітньої політики щодо забезпечення безперервності професійної освіти в Україні. Адже «державна політика в галузі освіти розуміється як система напрямків діяльності держави на шляху розв'язання найбільш важливих завдань і проблем, що постають перед системою освіти» [8, с.263].

Між тим, зважаючи на складність наукового розуміння змісту поняття неперервної освіти, яка перебуває у стадії становлення і розвитку, можна виділити принаймні три характерні ознаки людини, яка перебуває в процесі неперервної професійної освіти: наявність у особистості потреби в активному і самостійному підвищенні рівня професійної конкурентоспроможності для подальшого задоволення певних потреб; спрямованість дій на підвищення професійного рівня незалежно від віку людини; взаємодія з системою установ, здатних забезпечити розширення та удосконалення професійних знань, умінь і навичок. Оскільки після зростання потреби у висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівцях для вітчизняного та світового ринків праці «професійна освіта стала розглядатися як ефективний інструмент в активному сприянні соціально-економічним реформам в Україні, де кожна людина зможе повніше розвинути й реалізувати свої здібності, освітній, духовний, моральний, трудовий і творчий потенціал» [8, с.168].

Важливо наголосити на тому, що неперервна професійна освіта є необхідною діяльністю людини у всі періоди її життя, під якою «мають на увазі можливість для всіх людей будь-якого віку застосовувати, поновляти, доповнювати раніше набуті знання й уміння, постійно розширювати свій світогляд, підвищувати культуру і розвивати здібності, отримувати спеціальність і удосконалюватися в ній. Професійна освіта призначена для виконання спеціального, лише їй властивого соціального замовлення. Саме тому ця освіта як соціальний інститут покликана створювати необхідні умови, які забезпечують усім членам суспільства можливість на основі кваліфікованої праці брати діяльну участь у створенні національного та власного добробуту» [3, с.12, 17].

Важливою проблемою кінця XX і початку XXI століття є проблема пошуку відповідної організаційної структури освітньої системи та її установ, здатної забезпечити перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта через усе життя». Один з інструментів досягнення нової якості освіти – це перехід до її різноманіття та неперервності, який буде охоплювати все життя людини [4].

Характерною ознакою нової системи освіти є не лише надання знань людині, яка навчається, а й формування потреби в неперервному самостійному оволодінні ними, формувати вміння та навички самоосвіти, самостійний творчий підхід до знань протягом всього активного життя. Адже в нових соціально-економічних умовах соціально захищеною у зв'язку зі швидкою зміною технологій або вимог ринку праці може бути лише широко освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрямок і зміст своєї діяльності. Тому особливо гостро постає потреба забезпечення рівних можливостей для всіх щодо професійного навчання, підготовки і перепідготовки різних категорій населення для оволодіння новими знаннями і вміннями, які враховують вплив ринку праці, що динамічно змінюється.

Принципово важливими у визначенні підходів до побудови конкретної системи неперервної професійної освіти є врахування визначених у науковій літературі принципів побудови системи неперервної освіти:

– принцип базової освіти, відповідно до якого для подальшої освіти та вільного просування в освітньому середовищі людина повинна отримати конкретну освітню стартову базисну основу (загальноосвітню та професійну);

– принцип багаторівневості освітніх програм розуміє наявність багатьох рівнів і ступенів освіти;

– принцип взаємодоповненості базової та післядипломної освіти, тобто кожна людина повинна все життя продовжувати свою освіту, навіть якщо не перейде на наступний рівень;

– принцип маневрування освітніх програм надає можливість пересування людини в освітньому середовищі залежно від потреб щодо зміни сфери діяльності на тому чи іншому етапі життєвого шляху або отримання декількох професій за рахунок сумісності освітніх програм;

– принцип наступності освітніх програм повинен дозволяти переходити від однієї освітньої програми до іншої;

– принцип інтеграції освітніх структур перетворює освітні заклади в багатопрофільні, багаторівневі та багатоступеневі [1, с.360].

Відзначимо, що зміст неперервної професійної освіти повинен бути націлений на перехід від кінцевого принципу освіти і традиційних процесів накопичення знань до стратегічного бачення проблем суспільства, набуття особистістю вміння з саморегулювання рівня своїх знань, умінь і навичок, їх перетворення відповідно до сучасних вимог ринку праці.

Становить інтерес те, що з 50-х років у розвинутих країнах, а пізніше і в більшості країн, що розвиваються, різко виріс соціальний попит на вищу освіту. Зокрема з 1955 до 1986 року кількість студентів 1 курсу в ВНЗ Іспанії збільшилася в 15 разів, Швеції – у 9,7 разів, Австрії – у 9,4 рази, Франції – у 6,7 рази, Таїланду збільшилося у 33 рази, Індонезії – у 36 раз, Конго – у 60 разів, Венесуели – у 63 рази, Мадагаскару – у 87 разів, Кенії – у 103 рази, Нігерії – у 112 разів [9, с. 14]

Помітним є те, що за останні десятиліття обсяг інформації, яка потребує засвоєння, багаторазово зріс. Крім того змінилася система генерації та передачі знань. Можна погодитися з думкою, що «рівень освіти суттєво впливає на якість людини, але базові дані, які отримує людина у вищому навчальному закладі, діють лише впродовж 10-15 років. Коли людина не продовжує свою освіту, в різних формах не підвищує свою кваліфікацію, якість її життя знижується» [5, с.7]. У кінцевому підсумку динамізм розвитку сучасного суспільства потребує перекваліфікації людини 7-10 разів упродовж життя, сьогодні не можна за один раз, навіть за 5 або 6 років, підготувати людину до професійної діяльності на все життя.

Серед параметрів, які характеризують неперервну освіту, на наш погляд, слід зважати на період «старіння» знань фахівця, тобто зниження їх на 50% унаслідок появи нової інформації. У США за одиницю виміру старіння знань фахівця прийнято період «напіврозпаду» компетентності. За своїм змістом – це термін, який визначає тривалість часу з моменту закінчення ВНЗ, коли в результаті появи нової науково-технічної документації компетентність спеціаліста знижується на 50%. Зазначимо, що протягом останніх десятиліть цей період швидко скорочується. Наприклад, для інженера випуску 1940 року «період напіврозпаду компетентності» настував через 12 років, для випускника 1960 року – через 8-10 років, 1970 року – через 5 років, а сьогодні ще й менше. Згідно з дослідженнями кожного року постійно оновлюється 5% теоретичних і 20% професійних знань. Підраховано, що за останні 25 років у США зі словника професій зникли 13 тисяч понять і з'явилося 11 тисяч нових [4, с.210].

Не можна ігнорувати той факт, що на початку 90-х років ХХ ст. у США робітники і службовці навчалися в середньому 14 років, при цьому майже 24% з них закінчили коледж, 20% провчилися в коледжі від 1 до 3 років, 40% робітників мали середню освіту. Водночас для 60% усіх робочих місць у США була потрібна вища або середня професійна освіта. Загальноосвітній термін навчання робітників в Україні у цей період становив 9,5 років. Якщо показник кількості студентів на 100 тис. населення США взяти як 100%, то в Україні він тоді становив 32,7%, у Франції – 45, у Німеччині – 49,2, у Канаді – 99,6% [6, с.508].

Логічною посилкою авторів аналітичної записки «Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика» є те, що за багатьма професіями період старіння знань фахівця настає менш ніж через 5 років. Можна погодитися з думкою, що у зв'язку з цим знання, які отримуються в нашій системі вищої освіти, «застарівають» часто раніше, ніж закінчується навчання. На думку дослідників, вирішення проблеми полягає в переході до освіти протягом життя, де базова освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової освіти й організується не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент, що доповнюється іншими програмами. Вони пропонують, щоб випускник вишу крім отриманих знань у вузькій професії на студентській лаві розвинув свої здатності до навчання протягом усього професійного життя, розвинув навички комунікації, адаптивності, самовдосконалення, організаційної та групової

ефективності та низку інших якостей. Узагальнюючи результати опитування людей у віці між 25 і 64 роками щодо навчання протягом життя «Quality Report on the European Union Labour Force Survey 2007», автори зазначають, що відсоток людей, задіяних у різноманітних формах навчання протягом життя у межах ЄС, складає 9,7%. Серед жінок цей відсоток (10,6%) вищий, ніж серед чоловіків (8,8%). Найбільш високий відсоток громадян, задіяних у різних формах навчання протягом життя, у Швеції, Данії, Великій Британії та Фінляндії – від 23% до 32%. Найнижчі показники у Болгарії та Румунії – менше 2%.

Спираючись на те, що процеси неперервної освіти розуміються тепер не лише як «навчання протягом життя» (lifelong learning), а й як «навчання шириною в життя» (lifewide learning), автори аналітичного матеріалу акцентують увагу на розмаїтості видів освіти, які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини (формальній, неформальній, інформальній). Саме тому показовою є кореляція між рівнем попередньої освіти та ступенем залученням до навчання дорослого населення віком від 25 до 64 років, що свідчить про більші можливості й більшу схильність до продовження навчання людей з вищим рівнем попередньої освіти. Становить інтерес те, що залученість дорослого населення складає: з попередньою початковою освітою до офіційної освіти – 1,4% людей, неформальної – 6,5% та інформальної – 18,4%; з попередньою середньою освітою залучено до освіти відповідно 5,2%, 16,4% та 34,1; з попередньою вищою освітою – 8,5%, 30,9% та 55,2% відповідно [7].

Висновки з даного дослідження. Отже, результати неперервної професійної освіти, маючи певні економічні показники, проявляються через забезпечення активної життєвої позиції кожної людини, її особистісний розвиток та індивідуальну самореалізацію. На цій основі нова державна освітня політика в галузі професійної освіти повинна сприяти розвитку особистості, суспільно-політичному процесу в країні, а також забезпеченню країни конкурентоспроможними фахівцями.

Перспективи подальших розвідок. Подальших розвідок потребує розгляд неперервної професійної освіти в площині освіти дорослих як важливого інструменту реалізації необхідних соціальних реформ і механізм стабілізації процесів на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Буйлова Л. Н. Непрерывное образование – неформальное образование – дополнительное образование образование детей: проблемы и перспективы актуализации / Л. Н. Буйлова // *European Researcher*, 2013 – Vol.41.– 2-2.– P.359-366.
2. Бурдьє П. Структура, габитус, практика / Пьер Бурдьє // *Журнал социологии и социальной антропологии*. – 1998. – Т. 1. – №2. – С. 44–59.
3. Десятов Т. Сучасне наукове бачення неперервної професійної освіти: стратегія розвитку у масштабах геополітичних регіонів / Т.Десятов // *Неперервна освіта*. – 2002. – №2. – С.9-22.
4. Зыков В. В. Социальный институт профессионального образования и регион [Текст]: монография: в 2-х ч. Часть 1 / В. В. Зыков. – Тюмень: Изд-во Тюменского гос.ун-та, 2001.- 220с
5. Левченко Т. Концепція неперервної освіти у світовому контексті / Т.Левченко // *Неперервна освіта* – 2001.- №3.- 7-12.
6. Мочерний С. В. Економічна теорія : підручник / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 856 с.
7. «Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика»: Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
8. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : колективна монографія / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Т. О. Лукіна та ін.; за заг. ред. проф. Протасової Н. Г. – К.: НАДУ, 2012. – 459 с.
9. Управление современным образованием: социальные и экономические аспекты / [Тихонов А. Н., Абрамшин А. Е., Воронина Т.П., Иванников А.Д., Молчанова О.П.]; под ред. Тихонова А.Н. – М.: Вита-Пресс, 1998. – 256 с.